
III. PREFIGURAREA ANTROPO-FILOSOFIEI ÎN KOHELET, “EKKLESIAST”

Constantin Marin

Părerile unanime în legătură cu această carte biblică concordă în aceea că aici filosofia este nu doar implicită ci explicită, fiind considerată ca un authentic tratat de filosofie. *Ekklesiastul* nu trebuie confundat cu *Ekklesiasticul* lui *Ieșu ben Sira*, “siracidul”, ce nu face parte din corpusul canonic al Bibliei rabinice.

În ebraică, Kohelet este un termen ce, desemnează pe cineva care cuvântează despre ceva, în fața unei adunări, *ekklesia*, justificându-se și prin aceasta, orânduirea acestei cărți în seria celorlalte, ale altor profeți biblici. *Ekklesiastul* înseamnă deci “Propovăduitorul”. Care este filosofia propovăduitorului, a acestui personaj care pare a fi fost mai mult *propunător* decât *prevestitor* ?

Pe scurt, trebuie să repetăm și noi ceea ce s-a mai spus, plecând de la cunoscuta sentința “deșertăciune a deșertăciunilor, totul este deșertăciune”, *vanitas vanit atum est omnia vanitas* iar în limba greacă veche *mataiotes mataioteton kai panta mataioteton*.

**“deșertăciune a deșertăciunilor,
totul este deșertăciune”**

În forma originală, expresia aceasta este redată astfel: *havel havelim hacol havel*, în care termenul cheie *havel* are sens gnoseologic nu

doar moral, etic. Sensul gnoseo-logic implică și ilogicul, fapt în indiscutabilă legătură cu celălalt fapt, din ordinea morală – zădărnicia, nimicnicia, efemeritatea, precaritatea. “Propovăduitorul” trebuie să fi fost un fel de filosof de mentalitate elenistă, mai bine zis, cvasielenistică; el se află “înfurcit” în delta îndoielilor sceptico-heraclitice, între tradiționalismul iudeic (hasidiștii) și înrâuririle eleniste, astfel că propune o cale de salvare, ca orice filosof elenist, fie el stoic sau epicureu, dar această cale duce la Dumnezeu, ca în cazul oricărui iudeu, chiar dacă un tradiționalist. Tocmai de aceea, canonizarea cărții nu s-a făcut fără multe reserve și precauții. Autorul a rămas necunoscut, iar atribuirea ei înțeleptului *Solomon* trebuie luată fie ca o glumă, fie ca o metaforă.

Părerea noastră este că acest text al *Propovăduitorului*, căruia nu i s-a cunoscut niciodată numele, putea fi atribuit și unui filosof stoic sau sceptic. A fost inclus, totuși, în Biblia rabinică, pe motivul slabelor tendințe antigrecești, pe care le manifestă din când în când acest anonim. Desigur că, aici este vorba în primul rând de conceptul de *havel*, *vanitas*, *mataioteton*, adică *zădărnicie*, *deșertăciune* cu sensuri multiple, ce se extind

asupra întregului univers, de la firul de iarbă la soarta regilor și împăraților, la viața popoarelor și până la mișcarea și rotirea astrelor.

“Nimic nou sub soare”

Zădărnicia acoperă și fondul existențial, cunoașterea rațională, sensibilă, valorile așa-zis morale, astfel încât și ceea ce se crede a fi statornic este zădărnice, zadarnică fiind și zădărnicia însăși, în repetarea fără rost a celor care sunt pentru că au mai fost, precum și a celor ce vor fi care au mai fost. “Nimic nou sub soare”, rar ceea ce este nou care să fie și adevărat, nimic din ceea ce este adevărat nu poate fi cu adevărat nou. Tema repetiției zadarnice, conform căreia omenirea este deja destul de veche pentru a nu fi epuizat și gândit tot ce putea fi nou și fără repetare, ni se pare a fi înrudită cu o altă temă elenistică anume *ubi sunt qui ante nos in mundo fuerint* (unde sunt cei care au fost în lume înaintea noastră ?)

Se pare că morții sunt mai mulți decât cei vii, iar despre cei care nu s-au născut încă nu se poate spune nimic cu certitudine, decât doar atât, că vor avea aceeași soartă ca și cei dinaintea lor, adică, moartea. Soarta este schimbătoare, *fortuna labilis*, este de sticlă- cu cât strălucește mai tare, cu atât se sparge mai repede, *fortuna vitrea est quum quam splendet, frangitur*. Viața este "goană după vânt", totul este durere care nu se sfârșește decât cu întoarcerea trupului în țărână, iar sufletul dispare fără urmă. Nu există viața de dincolo, *post mortem*, după cum nu există nici viață *ante natum*. Omul nu poate cunoaște nimic cu adevărat, iar în fața lui Dumnezeu, omenirea în ansamblul ei nu este decât o adunătură neînsemnată de dobitoace.

Deși nu este nici o deosebire între înțelept și omul obișnuit, acest propovăduitor anonim crede, întocmai ca un filosof sceptic, că înțelepciunea aduce neliniște și suferință, de aceea, suspendarea căutării înțelepciunii omenești este o cale ce l-ar putea scuti pe înțelept de tulburare, dacă însăși suspendarea ca atare n-ar fi zadarnică și fără rost. Ceea ce este mai grav, e faptul că *Ekklesiastul* atinge de nulitate și zădărnice însuși actul creației lumii, valoarea ei cea mai de preț - omul, pe care-l așează în rândul celorlalte dobitoace.

Tema aceasta despre *fortuna labilis*, apare și în literatura română veche, la cronicari, de exemplu, la Miron Costin, în poemul filosofic *Viața lumii*, probabil, din izvoare indirecte, poloneze sau slave.

O altă temă a *Ekklesiastului* pesimist și sceptic este privitoare la timp, la rostul și nerostul a toate cele care există pe pământ și sub bolta cerurilor, la timpul kairosic al fiecărei existențe.

În *Dimensiunea românească a existenței*, Mircea Vulcănescu se referă la următorul fragment din *Ekklesiast*: ”toate își au vremea lor și fiecare lucru de sub ceruri își are

ceasul lui”¹, încercând să arate că viziunea poporului român despre timp (ca vreme), existență și lumea de dincolo, este asemănătoare cu aceea propovăduită de acest autor anonim. Este vorba aici despre un motiv "filosofico-teologic" important, ce va fi reluat târziu, târziu de tot, de gânditori precum *Dionisie Pseudo-Areopagitul*, de o manieră apofatică, în ce privește cunoașterea lui Dumnezeu prin rațiunea umană. Rațiunea nu poate cunoaște pe Dumnezeu și nici creațiile acestuia, creații ce-și găsesc rostul autentic numai în Dumnezeu.

Propovăduitorul vrea să spună că precaritatea și nevolnicia oamenilor se reliefează doar atunci când aceștia se îndepărtează de entitatea divină, receptacol al tuturor sensurilor. Dumnezeu rămâne incongnoscibil rațiunii umane, întocmai cum va spune și *Areopagitul*, iar încercarea de a-L cunoaște astfel, echivalează cu reducerea la micile măsuri proprii puterilor limitate ale minții omenești. Ideea este aceea despre opoziția radicală între infinitudinea rațiunii divine și finitudinea celei umane. Distanța, diastema, dintre om și divinitate, justifică frica de Dumnezeu, care nu este însă, spaimă arhaică și telurică, ci supunere și pioșenie. Frica de Dumnezeu mai poate justifica și altceva, anume reținerea și abținerea rațiunii de a iscodi rosturile divinității, un fel de cenzură, ca să spunem așa, în absența căreia ascunsul ar ieși la iveală, în toată goliciunea lui, pierzându-se astfel totul în ce privește fascinația și magnificența divinului. "Prea multă minte strică", plânsul și întristarea sunt de preferat râsul și voioșiei, acestea sunt ocurențe în acest "mic tratat", deoarece sunt la fel, frecvente și în mentalitatea specifică înțelepciunii românești.

Întocmai precum spune și *Ekklesiastul*, românul - zice M. Vulcănescu - nu glumește ci ia totul într-un sens grav, în serios, moșește, procedează ca un moș, care a văzut și mai ales a trăit multe și mărunte, deci are o experiență de viață bogată. El știe că nu e de glumit pe seama lucrurilor importante, gluma, poanta, ironia, fiind de domeniul sensurilor echivoce, al ambiguităților, al simulării, al jocului, ascunsului și neascunsului, demascării etc., al tuturor celor ce pot avea mai multe semnificații, sensuri. Or, cu Dumnezeu nu se procedează astfel; El nu poate fi obiect de glumă și râs. Nicăieri în Biblie și cu atât mai mult în cartea *Ekklesiastului* nu se spune despre Dumnezeu că râde sau glumește; seriosul și gravul sunt notele caracteristice proprii principiilor și valorilor superioare. Dumnezeu este *Sensul* tuturor sensurilor, dincolo de orice alte mărunțișuri ce țin de lumea ușurințelor omenești. Se râde de măruntele lucruri singulare, efemere, de precaritatea lor, sau se plânge, dar nicidecum de ceva ce este universal, general și persistent în stabilitatea sa, de ceea ce este sacru. Voioșia, atitudinea de zglobie

¹ Mircea Vulcănescu, *Dimensiunea românească a existentei*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1975.

zburdălnicie în fața creației, operă a divinității, care în nici într-un caz nu s-a jucat, ci a făcut-o în serios iar nu ca pe o bufonadă de care să se râdă; acestea distrug sufletul, ocultându-i esența divină, îndepărtându-l de Dumnezeu. Este acesta și un motiv literar, care nu s-a pierdut, din antichitate și până în vremurile moderne, când și-a găsit o magistrală tratare în romanul *Numele Trandafirului* al lui Umberto Eco.

În unele versete, Ekklesiastul zice că omul nu este stăpân pe suflarea lui pentru ca să o poată opri singur, deoarece este făptura lui Dumnezeu; se pune astfel problema rostului și rostuirii vieții, a finalității individuale și colective. Rostuirea, finalitatea ar fi că omul trebuie să tindă de a-și da seama de Dumnezeu. Poate că această viziune sumbră și pesimistă asupra lumii, proprie acestui autor anonim nu este strict una sceptică de tip elenistic; el este un sceptic moderat, care găsește liman îndoielilor sale în Dumnezeu iar nu în epocă, ca eliberare strict subiectivă de tulburare și neliniște.

Putem rezuma lecția transmisă posterității de acest *misterios propovăduitor*, în următoarele câteva interogații ce ni se impun aproape de la sine.

Oare, nu cumva, cartea aceasta a fost cu greu admisă în rândul celorlalte cărți ale Bibliei rabinice, tocmai din cauza oscilațiilor autorului ei, între *hasidism*, tradiționalismul iudeic și înrâuririle mai noi elenistice ?

Dacă acesta ar fi un posibil răspuns satisfăcător, atunci înseamnă că, lucrarea are o valoare mai mult filosofică decât religioasă ea putând interesa, în mod deosebit, pe istoricul filosofiei în aceeași măsură, cel puțin ca și pe teolog. Are, după părerea noastră, o situație omeotică *Evangheliei de la Ioan*, care interesează istoria filosofiei pentru elucidarea felului în care ambiguizarea *logosului* din filosofia greacă a dus la unirea lui cu credința iudeică despre mesia. Propovăduitorul nu era suficient de atașat hasidismului.

Oare nu cumva, în versetele acestei cărți plutește, ca să spunem așa, o atmosferă mai curând elenistă decât iudeică, mai bine zis una iudeică deja elenizată ?

O posibilă motivație a unui răspuns pozitiv la această întrebare ar consta, în acceptarea unor fapte istorice ce pot fi culese și din alte domenii decât cel al teologiei și istoriei filosofiei, cum sunt, istoria generală, istoria literară, filosofia, cercetările din domeniul lingvisticii, al teoriei gramaticale etc. Astfel, cum am arătat, numeroase teme ale

Ekklesiastului și-au găsit reflectarea în creația literară de la sfârșitul antichității, poate tocmai grație caracterului lor filosofic mai pronunțat.

O dată în plus, se confirmă un adevăr pe care n-ar trebui nimeni să-l pună la îndoială, anume că, astăzi, orice temă filosofică este, în tratarea ei, un proiect ce interesează mai multe discipline (de exemplu concepte despre natură, orientările contemporane din științele neuronale, precum alte și alte exemple, printre care-și au locul și modestele noastre căutări privitoare la locul și valoarea micului tratat de filosofie al Ekklesiastului.

Bibliografie motivațională

1. *Biblia sau sfânta scriptură a Vechiului și Noului Testament cu trimiteri (Ekklesiastul sau Propovăduitorul, cap. 1-12, pp. 669-677)*
2. Ion Banu, *Profeții biblice vorbind filosofiei*, Editura Științifică, București, 1994
3. Nicolae Achimescu, *Istoria și filosofia religiei la popoarele antice*, Editura Tehnopress, Iași, 2000.

